

TRAJNOSTNO OHRANJANJE ODPORNIH ALPSKIH EKOSISTEMOV S PASTIRSTVOM

Poročilo projekta

Živa Hanc, Eva Mlinarič in Rudi Kraševac

Ljubljana, marec, 2024

Naslov dokumenta:

Trajnostno ohranjanje alpskih ekosistemov s pastirstvom. Poročilo projekta

Organizacija in priprava dokumenta:

Društvo za ohranjanje, raziskovanje in trajnostni razvoj Dinaridov – Dinaricum
Večna pot 111
1000 Ljubljana

Kontakt:

drustvo.dinaricum@gmail.com

Dokument so pripravili:

Živa Hanc,
Eva Mlinarič in
Rudi Kraševac

Fotografija na naslovnici:

Leseni kalup za izdelavo masla (Avtor: Rudi Kraševac)

Priporočeno citiranje:

Hanc, Ž., Mlinarič, E. in Kraševac, R. (2024): Trajnostno ohranjanje alpskih ekosistemov s pastirstvom - Poročilo projekta. Društvo Dinaricum, Ljubljana. 23 str.

Izjava financerja:

Poročilo je nastalo v okviru projekta Trajnostno ohranjanje alpskih ekosistemov s pastirstvom. Projekt je financirala Mreža Plan B za Slovenijo - mreža nevladnih organizacij za trajnostni razvoj, v okviru Podnebne programa mreže, ki sta ga sofinancirala EKO sklad in Ministrstvo za okolje, podnebje in energijo s sredstvi Sklada za podnebne spremembe.

Za mnenja, predstavljena v tem dokumentu, so izključno odgovorni avtorji dokumenta in ne odražajo nujno stališč Ministrstva za okolje, podnebje in energijo ali EKO sklada j.s.

EKO SKLAD
SLOVENSKI OKOLJSKI
JAVNI SKLAD

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA OKOLJE, PODNEBJE IN ENERGIJO

Kratek povzetek

V poročilu so predstavljene aktivnosti, ki so jih člani društva Dinaricum izvedli v okviru projekta Trajnostno ohranjanje alpskih ekosistemov s pastirstvom in so bile financirane s strani EKO sklada in Ministrstva za okolje, podnebje in energijo s sredstvi Sklada za podnebne spremembe, v okviru Podnebnega programa Mreže Plan B za Slovenijo – mreže nevladnih organizacij za trajnostni razvoj. V aprilu 2023 smo se udeležili mednarodnega srečanja oblikovanja Alpske pastirske mreže (Alpine Shepherd Network) v Švici in Lihtenštajnu. V času pašne sezone 2023 smo (v juliju in avgustu) izvedli štiri obiske planin nad Bohinjem, obiskali smo: Planino v Lazu, Planino Dedno Polje, Planino Ovčarija in Planino Krstenica. Spoznali smo način planinske paše drobnice in goveda, ter proizvodnjo sira na planinah, skozi intervjuje nosilcev dejavnosti. Kot zaključno aktivnost smo v oktobru 2023 izvedli posvet različnih deležnikov z namenom iskanja skupnih rešitev za krepitev pastirstva. Z udeleženci posveta smo delili spoznanja o zahtevnosti dela pastirjev ter skozi moderirano in panelno razpravo vsi skupaj iskali možne rešitve. Glavne težave za vzpostavitev pastirstva, ki smo jih izluščili, so predvsem pomanjkanje ustreznega kadra, sredstev in ustreznih delovno-pravnih rešitev za tovrstno sezonsko delo, dodaten izziv predstavljajo tudi velike zveri, priložnost pa smo prepoznali v povezovanju pastirstva s turizmom. Izsledki v tem poročilu predstavljajo možna izhodišča za iskanje in uvedbo nadaljnjih učinkovitih rešitev za krepitev pastirstva v Alpah.

Zahvala

Iskrena hvala vsem sodelujočim iz Agrarne skupnosti Stara Fužina – Studor (Luciji, Urši, Mitji, Matevžu, Bojanu), za pripravljenost za sodelovanje z nami in deljeno znanje. Hvala pastirju Markotu s planine Krstenica. Hvala Krajevni skupnosti Stara Fužina - Studor, ki je zagotovila prostore za izvedbo posveta. Ter hvala tudi vsem sodelujočim na posvetu.

Kazalo vsebine

Kratek povzetek.....	3
Zahvala.....	3
1. Uvod, opis in namen projekta.....	5
2. Alpska pastirska mreža (Alpine Shepherd Network)	7
3. Spoznavanje terena - poročila iz obiskov planin.....	9
3.1. Planina v Lazu (Pašna skupnost: Stara Fužina - Studor)	9
3.2. Planina Dedno Polje (Pašna skupnost: Stara Fužina - Studor)	10
3.3. Planina Ovčarija (Pašna skupnost: Stara Fužina - Studor).....	11
3.4. Planina Krstenica (Pašna skupnost: Bohinjska Češnjica, Jereka, Podjelje in Koprivnik).....	12
4. Posvet o pastirstvu.....	16
4.1. Okoliščine	16
4.2. SWOT analiza “Krepitev pastirstva”	17
4.3. Povzetki panelnih razprav po sklopih.....	18
A. Velike zveri	18
B. Pridobivanje kadra, usposabljanje	18
C. Finance/sistemska ureditev	19
D. Turizem.....	19
5. Vizija za nadaljevanje.....	21
6. Viri.....	22

1. Uvod, opis in namen projekta

Pastirstvo je dejavnost, ki je v slovenskem prostoru dobro poznana. Ta tradicionalni način paše živali je bil široko prisoten v alpskem prostoru še nekaj generacij nazaj, v nekaterih predelih pa se ohranja še danes. Tako skupaj z ostalimi dejavnostmi na planinah ostaja v zavesti številnih ljudi. Po drugi strani pa je pri tistih, ki niso imeli neposrednega stika s pastirstvom, le to, v njihovo zavest vstopilo skozi vsesplošno poznane zgodbe in filme o pastirjih. Med njimi najbolj izstopajo filmi o Kekcu, posnetih po zgodbi Josipa Vandota, ter Pastirci Franceta Bevka.

Gre za pomembno dejavnost ekstenzivnega kmetovanja. To na eni strani predstavlja pomembno kulturno dediščino, bodisi skozi znanje pridelave sira in način življenja, bodisi kot podobo planinske krajine z značilnimi planinskimi stanovi in pašniki. Pastirstvo je pomembno tudi s socialno-ekonomskega vidika, ker predstavlja delovna mesta na podeželju in prispeva k ohranjanju vitalnosti podeželja. Po drugi strani je raznolika planinska paša pomembna tudi za preprečevanje zaraščanja in ohranjanje odprtih planinskih travnišč, ki so pomembna za ohranjanje alpske flore in favne. Preprečevanje zaraščanja je pomembno tudi z vidika blaženja in prilagajanja podnebnim spremembam, saj se skozi zvišuje tudi drevesna meja na višje ležeče pašnike (Grace in sod., 2002). Kali z napajalniki za živino na planinah pa predstavljajo pomemben habitat za dvoživke.

Temeljite družbene spremembe trajajo že nekaj desetletij in so v veliki meri posledica industrializacije in centralizacije, kar vidimo predvsem skozi industrializacijo proizvodnje hrane v nižinah. Pridelava ekstenzivno pridobljenih surovin v planinah ni več ekonomsko konkurenčna pridelavi v večjih intenzivnih kmetijskih obratih. To ima za posledico opuščanje tradicionalne rabe in planin ter izseljevanje s podeželja. Odseljevanje je bolj izrazito pri mlajših ljudeh, preostalo prebivalstvo pa se sooča z izzivi poviševanja povprečne starosti ter pomanjkanjem delovne sile. V končni fazi pa ta proces vodi v trajno izgubo tradicionalnega znanja in v propadanje infrastrukture.

Poleg družbenih sprememb na ohranjanje planinskega pašništva vplivajo tudi spremembe v naravi. Med temi je najbolj izrazita ponovna prisotnost velikih zveri v alpskem prostoru, od koder so bile iztrebljene v 20. stoletju (Kryštufek, 1991). Med njimi je najbolj problematična prisotnost volka, ki se v Julijskih Alpah ponovno redno pojavlja približno od leta 2018, zaradi plenjenja pašnih živali. Najbolj izpostavljena napadom sta drobnica ter mlajše govedo. Tveganje za napade na domače živali pa je seveda večje, če živali niso varovane.

Izvedba varovalnih ukrepov zoper napade velikih zveri v obstoječem načinu paše živali je v planinskem svetu veliko bolj otežena, kot v nižinskem svetu, in lahko pomeni večje stroške. Postavljanje elektromrež otežuje skalovitost terena, uporabo pastirskih psov omejuje prisotnost pohodnikov, vsakodnevno nočno zapiranje v ograde pa otežuje oddaljenost pašnih površin od pastirskih stanov. Zato je stalna prisotnost človeka (pastirja), po možnosti s pastirskim psom, zagotovo najboljša rešitev za večjo varnost pašnih živali na planinah.

Prisotnost pastirja omejujejo socialno-ekonomski razlogi, saj to pomeni dodaten finančni zalogaj za lastnike živali. Poleg tega je opazno tudi pomanjkanje kadra, ki ima specifična znanja - poznavanje načina dela, živali in terena. Gre za zahtevne delovne razmere, med drugim tudi izpostavljenost ekstremnim vremenskim razmeram, kar zahteva zelo dobro fizično pripravljenost.

Pastirstvo kot dejavnost je izjemnega pomena (zaradi vseh že zgoraj naštetih razlogov), zato je pomembno iskati ustrezne rešitve med različnimi sektorji, ki bodo ustvarili pogoje za ponovno trajno uveljavitev te

delovne prakse. Dejavnost pastirstva se na različne načine krepi tudi v drugih alpskih državah, bodisi skozi prostovoljske programe, skozi plačila kmetijske politike za sofinanciranje delovnih mest, ali skozi krepitev pastirske mreže za izmenjavo znanj. Tudi v Sloveniji so že bile pilotno preizkušene nekatere možnosti, ki pa še niso prinesle širših izboljšanj glede soobstoja proste paše in velikih zveri. V okviru Skupne kmetijske politike in Programa razvoja podeželja so sofinancirani ukrepi za izboljšanje varovanja pašnih živali pred napadi velikih zveri. V letu 2014 je potekal manjši program društva Dinaricum, ki je vključeval pašo ovac s prostovoljci, z letom 2024 pa se je pričel projekt LIFE Varna paša, katerega vodilni partner je Zavod za gozdove Slovenije, in bo med drugim naslavljal tudi to problematiko. Zavod za gozdove Slovenije in Biotehniška fakulteta tudi sicer tudi v okviru drugih projektov aktivno naslavljata to problematiko že vrsto let¹.

V javni razpravi se med razlogi za opuščanje pašništva pogosto izpušča dolgotrajne družbene procese ter se razloge skrči oz. poenostavi zgolj na ponovno prisotnost zveri. Pri tem se izpostavlja le vprašanje "Prisotnost velikih zveri: DA ali NE?". Tu gre za močno polarizirajočo temo, ki je pogosto izkoriščena za druge politične namene, pri tem pa se izmika iskanju konkretnih rešitev.

Pri odmikanju v vsakega izmed ekstremov interesnih skupin "DA" ali "NE" gre običajno za pomanjkanje razumevanja perspektiv različnih deležnikov. Zato smo v želji po izboljšanju dialoga med vsemi vpletenimi, ter k iskanju skupnih rešitev izvedli aktivnosti tega projekta. Sprva smo skozi intervjuje pastirjev na terenu sami spoznavali nekatere specifične in izkušnje tega dela, v drugem delu pa smo organizirali posvet o možnostih ohranjanja in razvoja pastirstva v Sloveniji. Udeležili smo se tudi mednarodnega srečanja, katerega cilj je vzpostavitev Alpske pastirske mreže (Alpine Shepherd Network). V tem dokumentu pa predstavljamo ugotovitve našega dela.

¹ Portal Varna paša: www.varna-pasa.si

2. Alpska pastirska mreža (Alpine Shepherd Network)

V okviru sodelovanja na srečanju oblikovanja Alpske pastirske mreže, ki ga je organizirala CIPRA International, smo se udeležili delavnic, ki so potekale, 21. in 22. 4. 2023, v Švici in Lihtenštajnu.

Prvi dan srečanja so delavnice potekale v kraju Illnau v Švici, kjer je potekala tudi konferenca mreže Agridea - švicarskega združenja pastirjev drobnice, katere člani so se prav tako pridružili delavnicam v okviru srečanja, kjer so delili informacije o pastirskih praksah znotraj Švice. Delavnice so potekale v rotaciji treh skupin ter se osredotočale na naslednje tri sklope:

- Priprava leksikona najpogostejših besed ter izrazov povezanih s pastirstvom. Poudarek je bil predvsem na težko prevedljivih in lokalno specifičnih izrazih (npr. planšarstvo, planina in podobno).
- Mapiranje obstoječih izobraževalnih organizacij, ki izvajajo treninge za pastirje za pastirje po alpskih državah ter razprava o potrebah znotraj izobraževanj.
- Mapiranje obstoječih projektov, organizacij, institucij, ki delujejo na področju pastirstva v posameznih alpskih državah.²

Drugi dan srečanja so delavnice potekale na sedežu CIPRA International v Schaan-u v Lihtenštajnu.

Najprej je potekala delavnica o ciljih, sodelujočih deležnikih in načinu komunikacije v mreži pastirskih organizacij. Ta je potekala sprva panelno in nato še skupinsko, kjer sta bili osrednji temi:

- Pomen ter funkcije potencialne Alpske pastirske mreže; notranji in zunanji cilji mreže; ravni organiziranja mreže in vključene skupine deležnikov.
- Konkretni predlogi glede potencialne Alpske pastirske mreže.
 - Zakaj mreža, kakšni so cilji in vrednote mreže?
 - Kaj sodelujoče organizacije potrebujemo, da smo uspešne pri delovanju na področju pastirstva - od in za mrežo?
 - Ali so potrebni še kakšni akterji, za njeno boljše delovanje?

Sledila je delavnica po principu "fish bowl" o možnih temah oziroma poudarkih za krajše izobraževanje oziroma trening za pastirje, ki bo mogoč v okviru projekta CIPRA International. Krajši trening/izobraževanje za pastirje bi vključeval prisotne iz večih alpskih držav, potekal bi kot formalno in neformalno informiranje o različnih pastirskih praksah ter organiziranju pastirstva v različnih alpskih državah.

Na delavnicah je bil poudarek tudi na pomenu lokalnega konteksta ter razmišljanja o tem, kako bi lahko prakse, ki delujejo v tujini, prenesli tudi na lokalno raven. Predvsem je bil izpostavljen dober primer vzpostavljenega sistema iz Francoskih Alp, kjer so volkovi ponovno prisotni zadnjih 30 let: pastirji se povezujejo v organizacije, sindikate; subvencioniranje pastirstva je urejeno s strani države ter povezano s prepoznavo pašništva v Alpah kot pomembno panogo kmetijstva; poleg samih pastirjev je v urejanje pastirstva vključenih več podpornih organizacij, ki nudijo podporo samemu pastirstvu. Dober sistem imajo

² Zemljevid akterjev alpskega pastirstva (Alpine Pastoralism Actors):
www.atlas.alpconv.org/layers/geonode_data:geonode:ShepherdsNetworkCIPRA

3. Spoznavanje terena - poročila iz obiskov planin

3.1. Planina v Lazu (Pašna skupnost: Stara Fužina - Studor)

Planino v Lazu (46.32882°N, 13.82552°E) so dne, 15. 7. 2023, obiskale tri članice društva, ki so se srečale z majerico Lucijo s turistične kmetije Gartner - Pr' Odolneku⁴. Planina v Lazu se nahaja na višini okoli 1560 m.n.v., zahodno od gore Ogradi.

Majer je pastir ali pastirica, ki v planinah pase krave molznice. Majer krave dvakrat dnevno pomolze in predeluje mleko v sir, maslo in skuto, kjer gre za pridelavo sira na tradicionalen način v planinskem stanu. Majer pase poleg svojih živali, v kolikor jih ima, tudi živali ostalih članov pašne skupnosti, le ti pa plačajo t. i. pašnino. Ozemlje pašne skupnosti prekriva več planin, zato imajo lahko lastniki živali na različnih planinah. Na planinah stojijo tudi pastirski stanovi, ki so v lasti članov pašne skupnosti, ki navadno niso ves čas prisotni na planini, vendar so redno tam. Pašna skupnost vzdržuje in skrbi za stanje planine in upravlja z gozdovi. Za sirarsko planino je bistvena dovoljšna oskrba z vodo, saj se le ta potrebuje za zagotavljanje čistoče v sirarni in napajanje živali.

Krave se na planinah, kjer se predeluje sir, v nočnem času prosto pasejo v okolici planine, podnevi pa se jih žene na nekoliko bolj oddaljene pašnike, ki pripadajo določeni planini, po principu kolobarjenja ter s tem preprečuje prepašenost posameznih pašnikov in zagotavlja dovoljšno pašo za krave. Dvakrat dnevno se jih prižene in zapre v hlev, kjer se jih pomolze. Na planinah so v času prisotnosti črede in pastirja tradicionalno prisotne tudi druge živali, pogosto so to prašiči (kot v primeru Planine v Lazu), konji in drobnica. V letu 2022 se je drobnica še prosto pasla na Ogradih, kjer je bila večkrat napadena s strani volkov, zato v letu 2023 drobnice iz preventivnih razlogov tam niso pasli.

Na Planini v Lazu se je v času našega obiska paslo 12 krav molznic, last majerice Lucije, ki je zanje tudi skrbela ter predelovala mleko v tradicionalni bohinjski planšarski sir, planšarsko skuto, kislo mleko in maslo. Dodatna dejavnost, ki majerjem na planinah omogoča nekaj dodatnega zaslužka, je tudi turistična ponudba mimoidočim pohodnikom, ki predstavlja predvsem na planini pridelane izdelke.

Glavna naloga majerja je skrb za živali in pridelava sira, a ob enem na Planini v Lazu Lucija skrbi, da se izročilo predaja tudi drugim, predvsem mlajšim, a tudi drugim. Vendar je potrebno izpostaviti, da takšno dodatno izobraževalno delo ni samoumevno, saj ne odgovarja vsakomur, poleg tega pa predstavlja še dodatno obremenitev v že tako zapolnjenih delavnikih.

⁴ Več informacij je dostopnih na spletni strani turistične kmetije Gartner - Pr' Odolneku: www.bohinj.si/ponudnik/turisticna-kmetija-gartner-pr-odolneku

3.2. Planina Dedno Polje (Pašna skupnost: Stara Fužina - Studor)

Planino Dedno Polje (46.31511°N, 13.81189°E) so dne, 23. 7. 2023, obiskali štiri člani društva, kjer je svoje delo predstavila pastirica Urša. Planina Dedno Polje se nahaja na višini 1560 m. n. v., severozahodno nad Planino pri jezeru.

Na planini Dedno Polje in v okolici se izvaja paša goveda brez molže in proizvodnje sira. Na planini tudi ni aktivne sirarne, vendar je več stanov, kjer so ljudje stalno prisotni. Paša goveda poteka po principu proste paše, na planini pa je prisotnih približno 80 krav. Živali so izpuščene in se gibljejo na več kot 500 hektarjev površine, ki ga razmejujejo predvsem naravne prepreke t. j. strmi bregovi in kamnite stene ter pastirska ograja. Živali pa se tako pasejo na travniških površinah ter površinah poraslih z drevjem. Krave na pašnikih so z različnih kmetij, kar ima za posledico, da se živali iz črede običajno razdelijo na manjše skupine.

Glavna naloga pastirja je, da vsak drugi dan preverja stanje živali in jih po potrebi preusmeri na drug pašnik. Pastir preveri koliko živali je, ali so morda poškodovane (zaradi rangiranja med živalmi, padca, zdrsa ipd.) in če so prisotne kakšne druge težave. Obhod poteka preko planin Ovčarija, Viševnik, Jezero, Bošinka in Dedno Polje ter traja v običajnih razmerah minimalno 3 ure za zelo izkušenega in dobro fizično pripravljenega pohodnika. Obhod je potrebno opraviti ne glede na vremenske razmere.

Pastirica Urša (in Laurel, ki žal ni bila prisotna v času našega obiska) delo na planini opravlja preko pogodbe s pašno skupnostjo. Delo poteka v obdobju približno med 5. 5. in 21. 9., pri tem pa gre za večstopenjsko pašo, saj se v začetku in na koncu pašne sezone krave pasejo na nižje ležeči Planini Blato, v višku sezone pa na prej omenjenih višje ležečih planinah v okolici Planine Dedno polje. Pastirica Urša ima izkušnje z delom z živalmi, saj tudi sama prihaja s kmetije, vendar iz drugega predela Slovenije. Samo delo pastirice opravlja kot dodatno dejavnost v poletnem času, sicer pa je zaposlena drugje v preostalem delu leta. Glede na njene izkušnje delo pastirice poteka dinamično in terja od človeka mešanico različnih znanj (predvsem poznavanje terena in dela z živalmi), poleg tega pa mora biti oseba prilagodljiva in navajena čim bolj samozadostnega življenja na odročni planini. Delo poteka v zahtevnih vremenskih razmerah in po brezpotjih, kjer je npr. pot do zdravstvene oskrbe v primeru poškodbe razmeroma dolga.

Planina Dedno Polje leži na priljubljeni pohodniški in obljudeni poti, ki vodi do kočice na Prehodavcih in dalje na Triglav, kar v tem primeru prinaša dodatne možnosti za dodatno turistično ponudbo, hkrati pa pomeni pisano množico ljudi iz različnih ozadij, ki prihajajo v stik s pašnimi živalmi. To nima nujno negativnih posledic, vendar lahko vodi v hranjenje živali z za njih neprimerno hrano, plašenje, ali v nekaterih primerih do konfliktov (posebno, če se planinec s psom preveč približa govedu).

Ker je delo sezonsko, mora oseba v preostalem delu leta najti drugo zaposlitev. Sama višina plačila in sistemska neurejenost statusa pastirja ne omogočata dostojnega celoletnega finančnega preživetja pastirja. To pa močno omejuje nabor ustreznih kadrov, posledično je interesa za ta poklic malo. Predvsem kombinacija s turistično ponudbo v kočah ob priljubljenih poteh bi lahko nudila nekoliko večjo finančno varnost pastirja.

3.3. Planina Ovčarija (Pašna skupnost: Stara Fužina - Studor)

Planino Ovčarija (46.30959°N, 13.79581°E) sta dne, 19. 8. 2023, obiskala dva člana društva, kjer je svoje delo predstavil pastir Bojan. Planina Ovčarija se nahaja na višini 1660 m. n. m., zahodno nad Planino pri jezeru.

Obisk je potekal kot redni obhod pastirja ovac, vendar žal ovce niso bile več na paši. Glede na izkušnje iz leta 2022, so število živali na paši zmanjšali na 30 ter predvideli umik s paše do 10. 8., a je v tednu pred tem prišlo do napada volkov in so preventivno umaknili vso drobnico s planin.

Delo pastirja ovac je podobno kot delo pastirja goveda: vsak drugi dan preveri stanje živali, ki so sicer prosto na paši. Vendar se drobnica pase drugače kot govedo, večinoma okoli gozdne meje in na izpostavljenem terenu nad njo. Pastir mora zato ob svojem obhodu prečiti več gora nad 2000 m. n. v., da čredo najde. Ta se sicer pogosto drži v eni skupini in jo je ob dobri vidljivosti nekoliko lažje najti. Obhod območja paše traja okoli 6 ur za zelo izkušenega in dobro pripravljenega planinskega pohodnika (v našem primeru smo za to pot potrebovali 9 ur).

Pastir Bojan je iz lokalnega okolja. Ker ni stalno nastanjen v enem izmed planinskih stanov, na delo prihaja iz doline. Izkušnje za delo v planinah je pridobil že v otroštvu, delo pastirja pa je med drugim pogosto dopolnjeval s sezonskim delom v zimskem času. Samo delo pastirja drobnice je še bolj izpostavljeno vremenskim dejavnikom kot v nekoliko nižjih pašnikih na planinah. Resna nevarnost je zdrs po kamnitih pobočjih ali nenadno poslabšanje vremena, posebno v času poletnih pripek. Zato mora biti pastir izkušen gornik in poznavalec vremenskih razmer.

Ovce so napadom velikih zveri veliko bolj izpostavljene kot govedo, ki ima v ustreznih sestavah črede sposobnosti samozaščite pred napadi zveri. Ker se pasejo na skalovitih predelih, postavitve zaščitnih ograj in obor ni mogoča. Edina možna zaščita bi bila vsakodnevno nočno zapiranje v ograde na nižje ležečih planinah in dnevni izpust, ki pa terja temeljito spremembo obstoječih praks. Sama prisotnost pohodnikov v dnevnem času ne vpliva bistveno na gibanje zveri v nočnem času, kar je pastir ponazoril z dejstvom, da se je napad zgodil ob glavni poti na Prehodavce. Dodatno potrditev pa smo dobili z najdbo dveh volčjih iztrebkov med stanovi na Planini Ovčarija.

3.4. Planina Krstenica (Pašna skupnost: Bohinjska Češnjica, Jereka, Podjelje in Koprivnik)

Planino Krstenica (46.32596°N, 13.85037°E) so dne, 27. 8. 2023, obiskali trije člani društva, kje je svoje delo predstavil majer Marko. Planina Krstenica se nahaja na višini 1670 m. n. v., vzhodno od gore Ograde.

Obisk te planine z aktivno sirarno je bil podoben obisku Planine v Lazu, vendar smo nekoliko podrobneje spoznali postopek predelave sira. Na sirarski planini so takrat delali majer in dva pomočnika. Planino smo obiskali ravno v času "kešta", kar je tedenska oskrba pastirjev s hrano in potrebščinami iz doline. Ob "keštu" lastniki pašnih živali tudi preverijo pridelke in odnesejo že zrele proizvode s seboj - maslo, sir in skuto. Izvedeli smo tudi, da so si med seboj majerji v podporo, za pridobivanje novih znanj predelave sira pa si izmenjujejo znanje tudi s pastirji iz tujine.

Poleg mlečnih krav, ki jih je na planini okoli 20, je navadno v čredi tudi bik, ločeno pa se prosto pasejo jalovci, to so mešana čreda volov, mladih bikov in telic. Jalovci se prosto pasejo v okolici planine, običajno nekoliko višje, in se jih preverja in po potrebi preusmerja navadno enkrat tedensko.

Slika 2: Planina v Lazu. (Avtorica: Živa Hanc)

Slika 3: Razgled na Malo Tičarico, med obhodom s pastirjem ovac. (Avtor: Rudi Kraševac).

Slika 4: Planina Dedno Polje in pastirski stan. (Avtor: Rudi Kraševac)

Slika 5: Krava na sirarski planini. (Avtor: Rudi Kraševac)

Slika 6: Predelava surovega mleka v sir na Planini Krstenica. (Avtor: Rudi Kraševc)

Slika 7: Sir v različnih fazah zorenja v zorilnici na Planini Krstenica. (Avtor: Rudi Kraševc)

4. Posvet o pastirstvu

4.1. Okoliščine

Dne, 14. 10. 2023, smo v prostorih Krajevne skupnosti Stara Fužina - Studor izvedli posvet z naslovom Trajnostno ohranjanje odpornih alpskih ekosistemov s pastirstvom. Na posvet so bili povabljeni predstavniki različnih deležniških skupin z namenom izmenjave različnih pogledov in mnenj.

Na posvetu je sodelovalo 23 udeležencev iz različnih organizacij (Priloga 1):

- Javni zavod Triglavski narodni park (1)
- Agrarna skupnost Stara Fužina - Studor (2)
- Zavod za gozdove Slovenije (1)
- Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za biologijo (1)
- Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo (1)
- Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (7)
- Člani društva Dinaricum (10)

Vabljeni so bile tudi nekatere druge organizacije, ki pa se posveta niso uspele udeležiti, a so izrazile zanimanje za reševanje tovrstne problematike.

Dnevni red posveta je bil (Priloga 2):

1. Uvod in predstavitev poteka dogodka
2. Skupinska analiza stanja in možnosti krepitve pastirstva v Alpah (SWOT analiza)
3. Panelna razprava po posameznih vsebinskih sklopih
4. Skupinska razprava o možnih perspektivah

Po posvetu je sledil ogled Planšarskega muzeja⁵ za zainteresirane udeležence.

Za domačo in ekološko pridelano pogostitev pa so poskrbeli iz Društva kmečkih žena in deklet Bohinj⁶.

⁵ Planšarski muzej: www.gorenjski-muzej.si/lokacije/plansarski-muzej

⁶ Društva kmečkih žena in deklet Bohinj: www.bohinj.si/ponudnik/drustvo-kmeckih-zena-in-deklet

4.2. SWOT analiza “Krepitev pastirstva”

Vsi udeleženci so skupaj naredili SWOT analizo teze “Krepitev pastirstva”. Rezultati so predstavljeni spodaj:

Prednosti (strengths) +	Slabosti, šibkosti (weaknesses) -
• Kvalitetna mlečna pridelava, zdrava hrana • Sobivanje, • Sledenje naravnim procesom • Ohranjanje kulturne dediščine • Dobrobit živali • Ohranjanje biodiverzitete – ustavljanje zaraščanja • Varnost in dobrobit živali – ponekod edini način • Krepitev skupnosti • Kvaliteta bivanja	• Ni kadra, znanja • Specifično sezonsko delo • Ni financ in ni donosno (plača, status) • Zakonodaja – več kot 12 ur dela • Ni poklicne klasifikacije • Subvencije niso dovolj visoke • Potrebno dovolj infrastrukture • Odvisno od posameznih lastnikov ali pašnih skupnosti • Negativne posledice prevelike obtežbe – erozija, vodni viri • Odvisnost od turistične ponudbe
Priložnosti (opportunities) +	Nevarnosti, tveganja (threats) -
• Kvaliteten način življenja, • Delovno usposabljanje, izobraževanje • Iskanje/vpeljava učinkovitih rešitev, zaščitni ukrepi (psi) • Prikaz dela pastirja, boljši vpogled v njegovo delo • Izobraževanje in ozaveščanje • Povezovanje (lokalno, nacionalno, mednarodno)	• Neustrezen kader • Povečanje turističnega toka • Potencialne nevarnosti – ujme, odročnost • Prisotnost zveri • Ne podpora države • Odgovornost zaradi konflikta z živalmi (npr. napad pastirskih psov) • Kje pridobiti znanja?

4.3. Povzetki panelnih razprav po sklopih

Na podlagi SWOT analize smo v naslednji točki izluščili štiri osrednje teme, o katerih smo v nadaljevanju razpravljali po delovnih skupinah. Te so bile sestavljene iz posameznikov s čimbolj raznolikim ozadjem. V nadaljevanju so predstavljeni povzetki razprav na teme: velikih zveri, pridobivanja ter usposabljanja kadra, finančnih ter sistemskih ureditev in turizma.

A. Velike zveri

- Poleg nadzora nad samo čredo je varovanje čred v primeru prisotnosti velikih zveri še dodatna naloga pastirjev, ki zahteva dodatno znanje, dodatne potrebe in zahteve. Zato je potreben specifičen kader za to specifično delo.
- Dobro bi bilo narediti pregled planin, kjer je možno imeti fizično zaščito – nočno ogrado, premične elektromreže idr. Pri tem pregledu je treba biti pozoren tudi na oddaljenost pašnikov od infrastrukture (pastirske kočje, rejca), velikost planin (razdalja med enim koncem in drugim), možnosti za elektrifikacijo (napajanje elektromrež; električna energija na planini, možnost postavitve majhnih vetrnic, sončnih celic).
- Sledilne naprave na živalih bi lahko pastirju olajšale delo, saj lahko spremlja morebitne hitre in daljše premike črede v primeru prisotnosti velikih zveri.
- Potrebna bi bila prilagoditev določenih kmetijskih subvencij, saj so rejci v primeru, ko imajo subvencijo za prosto/planinsko pašo ob napadih in škodah po velikih zvreh pogosto v precepu, ali pustijo živali na paši in dobijo subvencijo ali pa jih umaknejo s planine, jih zaščitijo a so ob denar.
- Dobro bi bilo, da imajo pastirji tudi določena sredstva za odganjanje velikih zveri, ki jih opazijo v bližini pašnika – konkreten predlog, ideja, so gumijasti naboji.
- Prilagoditi je treba tudi strategije upravljanja z velikimi zvermi, za podrobnosti je žal zmanjkalo časa.

B. Pridobivanje kadra, usposabljanje

- Prepoznana potreba po višji plači (minimalno 1500€ mesečno) za pastirje, da bi se poklic splačalo opravljati. Višja plača bi lahko pritegnila več kadra (seveda pod pogojem, da so to ljudje, ki jih ta poklic zanima), hkrati pa bi pomenilo tudi zahtevo po večjem znanju kandidatov – znanje s področja veterine, izkušnje z delom ter rejo živali in podobno.
- Vzpostaviti bi bilo treba vsaj letna izobraževanja oziroma treninge, kjer bi se zainteresirani za pastirje lahko izobrazili.
- Pastirstvo bi se lahko uvrstilo med poklice preko nacionalne poklicne klasifikacije. Pomembno bi bilo tudi povezovanje agrarnih skupnosti, najprej znotraj države, v naslednji točki pa tudi s tujino, kjer bi se lahko pridobilo neko dodatno znanje in se ga kasneje implementiralo v letnih izobraževanjih oziroma treningih.
- Pomembno vprašanje je vprašanje interesa oziroma želja tako znotraj agrarnih skupnosti kot širše, kaj se želi doseči s planinami. Pomembno tudi sodelovanje med različnimi deležniki in upoštevanje njihovih interesov.

C. Finance/sistemska ureditev

- Ključno, da se finance za pastirja oziroma uvedbo pastirstva veže na neke obstoječe, stalne vire financiranja ali sofinanciranja. Največ možnosti je preko kmetijskih subvencij (KOPOP ukrepov). KOPOP ukrep pastirja je potrebno praktično preoblikovati, da predstavlja dovoljšen vir za minimalno plačo pastirja, kar bi privabilo tudi potencialen kader. Trenutna je plača premajhna za zahtevnost in obseg dela, ki si ga predstavljamo pod pastirjenjem (vsakodnevno zganjanje v in iz nočne ograde).
- Nacionalna poklicna kvalifikacija predvsem kot zagotovilo nekakšnega tečaja za kandidate za pastirje, kjer je omogočeno spoznavanje z vsemi fazami poklica (življenje na območju pašnikov oziroma visokogorja, poznavanje dela z živalmi, bolezenska stanja, varstvo pred napadi velikih zveri). Izogibanje preveliki birokratizaciji – večina pastirjev mlajših upokojencev, ki jih ne želimo prisiliti v opravljanje kvalifikacije.
- Ukvarjanje z zaposlitvami, tečaji in podobno je preveč dela za pašne skupnosti oziroma posamezne kmete – potrebna uvedba organizacije, združenja ali prevzem nalog pri že obstoječi instituciji, ki bi se ukvarjala z bazo potencialnih pastirjev, ki so na voljo, njihovim izobraževanjem ter jih na nek način tudi zastopala (podobno kot je urejeno v tujini; primer Francije in Švice).
- V finančni okvir je treba vključiti tudi vprašanje infrastrukture, ki je lahko zelo velik zalogaj za vzpostavitev in ohranjanje pastirstva na planinah (bivalni prostor, obore za pašne živali, dostop do planine).

D. Turizem

- Kulinarčni turizem kot eden glavnih v povezavi s pastirstvom (predvsem mlečni izdelki na mlečnih planinah) – vzpostavljanje znamke, kjer se promovira kvaliteta izdelkov ter se nad njo izvaja kontrola ter sodelovanje med ponudniki (lokalnimi gostinskimi in trgovskimi storitvami), kočami, zadrugami in podobno.
- Promocija pastirstva kot načina življenja – vpeljava izobraževalnih program za otroke in za odrasle v obliki enodnevnih ekskurzij, šol v naravi in podobno.
- Masovni turizem kot težava – vprašanje, na kakšen način pastirske kočje preusmerjajo obisk v gorah, odvrčajo od visokogorja ter preusmerjajo tok obiskovalcev na določene (planinske) predele, hkrati zgoščanje obiska na določenih točkah. Pri tem je pomembno sodelovanje s planinskimi zvezami.
- Zaradi turizma in koncentrirane prisotnosti ljudi morda manj napadov zveri zaradi izogibanja ljudi. Med komentarjem poudarek, da so bili zabeleženi napadi na živino tudi ob najbolj turističnih poteh.

Slika 5: Utrinek s posveta o pastirstvu. (Avtorica: Ajša Alagić)

Slika 6: Na koncu posveta je sledila predstavitev ugotovitev dela po skupinah, kjer so potekale razprave in iskanje rešitev za naslavljanje naslednjih tematik: velikih zveri, pridobivanja ter usposabljanja kadra, finančnih ter sistemskih ureditev in turizma. (Avtorica: Ajša Alagić)

5. Vizija za nadaljevanje

Upadanje števila aktivnih planin in števila živali na paši je že dolgoleten proces. V letu 1995 se je število osebja (aktivnih pastirjev) zmanjšalo na 17 oseb, kar predstavlja manj kot 10% osebja v primerjavi s časom pred 2. svetovno vojno, ko je bilo število pastirjev 230. S pomočjo različnih projektov se je dejavnost pastirstva ponovno okrepila, število pastirjev se je tako v letu 2017 povečalo na 39 oseb (Jovič, 2016), kar pa glede na preteklost še vedno predstavlja nizko število pastirjev.

Po dolgem obdobju, skoraj 70 let odsotnosti volkov v alpskem prostoru, se je v letu 2019 na Pokljuki vzpostavil prvi trop v slovenskih Alpah (Kryštufek 1991; Bartol in sod., 2020). To je bilo ravno v obdobju, ko se je planšarstvo ponovno krepilo, kar je pomenilo dodatne oteževalne okoliščine in napore, da se dejavnost ohrani. V družbo je to vneslo vprašanje izvedljivosti sočasnega ohranjanja planšarstva in varstva velikih zver.

Menimo, da je za reševanje te zahtevne situacije potreben konstruktiven pristop in dovoljšna mera razumevanja vseh vpletenih akterjev. S tem namenom smo člani društva Dinaricum, ki si prizadevamo za ohranjanje narave in s tem tudi velikih zveri, pristopili do predstavnikov pašne skupnosti in skupaj poskusili poiskati možne rešitve. Tekom aktivnosti v projektu smo nekoliko spoznali delo pastirjev in številne omejitve varovanja pašnih živali na planinah.

Razumemo, da z obstoječim načinom proste paše živali, soobstoj drobnice in volkov v planinah, za kmete ni vzdržen, saj so lahko izgube čred zelo velike. Nekoliko boljša situacija je v primeru goveda, ki je manjkrat tarča napadov volkov. Vseeno pa do napadov še vedno prihaja, predvsem pri mlajših živalih. Najboljša preventiva v planinskem svetu je zagotovo pastir, ob pomoči pastirskih psov, kar pa, kot je bilo že izpostavljeno, predstavlja velik finančni zalogaj, težave pa predstavlja tudi pomanjkanje ustreznega kadra za to delo.

Ker ima pastirstvo pomembno sociološko, etnološko in ekološko funkcijo v prostoru, predstavlja priložnost, da k ohranjanju te dejavnosti prispevamo akterji iz različnih sektorjev. Zato je potrebno ugotoviti, kako lahko nekatere dobre prakse na področju pastirstva v tujini prenesemo v naš prostor. Za trden začetek dobrega sistema ureditve pastirstva mora biti velik poudarek na izobraževanju novega kadra ter ureditev financiranja in statusa pastirjev. Pomembna je tudi vzpostavitev podpornega okolja, ki bo kmetovalce in pastirje med seboj povezoval. Poleg tega pa so pomembne tudi aktivnosti obnove in ohranjanja tradicionalne planšarske infrastrukture.

Ob vsem naštetem je potrebno tudi pri splošni javnosti dvigniti zavest o vlogi pastirstva ter o vrednosti, ki jo nosijo planšarski produkti. Pomembno je vzpostaviti zavedanje, da bodo ti proizvodi bolje cenjeni, kar bo tudi proizvajalcem omogočilo lažje ohranjanje proizvodnje na planinah. Vsekakor gre za dolgotrajen proces, ki pa ima široke pozitivne vplive in nam daje priložnost za več solidarnosti v družbi in naravi.

6. Viri

Bartol, M. in sod. (2020). Spremljanje varstvenega stanja volkov v Sloveniji v letih 2017/2020. Končno poročilo. Ljubljana, Zavod za gozdove Slovenije. Naročnik: Ministrstvo za okolje in prostor. 53 str.

Jovič, D. (2016). Paša in planšarstvo v Bohinjskih planinah - pogled v prihodnost. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko. 58 str.

Kryštufek, B. (1991). Sesalci Slovenije. Ljubljana, Prirodoslovni muzej Slovenije. 294 str.

Grace, J., Berninger, F. in Nagy, L. (2002). Impacts of Climate Change on the Tree Line, *Annals of Botany*, 90, 4, 537–544, <https://doi.org/10.1093/aob/mcf222>

Slika 7: Iz lesenega kalupa je nastalo lepo oblikovano maslo. (Foto: Rudi Kraševc)

PRILOGE

Priloga 1: Seznam sodelujočih na posvetu

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA NARAVNE VIRE IN PROSTOR

Posvet v sklopu projekta »Trajnostno ohranjanje odpornih Alpskih ekosistemov s pastirstvom«

Stara Fužina, 14. 10. 2023

LISTA PRISOTNOSTI

	Ime in priimek	Organizacija
1	NIKA MOTRIČ	DINARICUM
2	Jernej Rebernik	Dinaricum
3	Špela Aučvar	Dinaricum
4	Eva Klinarič	Dinaricum
5	VITA POLJANEC	Dinaricum
6	AJŠA ALAGIČ	Dinaricum
7	MARCA VELKAVRH	UL BF
8	LUKA JEMEC	UL BF
9	SANDI ABRAH	UL FF
10	VERONIKA ZUPRATNIK	UL FF
11	JANA REPEK	UL FF
12	RETAR BELKAK	JE TTP
13	Mitja Šnidar	AS Stara Fužina - Studer
14	TOMAŽ BERCE	ZAVOD ZA GOZDOVE SLOVENIJE
15	BLAŽ BAJIČ	UL FF

Podnebni program mreže Plan B za Slovenijo sofinancirata Eko sklad in Ministrstvo za naravne vire in prostor s sredstvi Sklada za podnebne spremembe. Za mnenja, predstavljena na tem dogodku, so izključno odgovorni avtorji dokumenta in ne odražajo nujno stališč Ministrstva za naravne vire in prostor ali Eko sklada j.s.

16	BOJAN ŽITK	
17	NINA OŠEP	študentka
18	SARA SAKAČ	študentka UL FF
19	KATRINA SLOŽ	študentka UL FF
20	MASA STRANJ	DINARICUM ^b
21	KAREL FRANJAR	DINARICUM
22	ŽIVA HANC	DINARICUM
23	RUDI KRAŠEVEC	Dinaricum
24		
25		
26		
27		
28		
29		
30		

Priloga 2: Program posveta

EKO SKLAD
SLOVENSKI EKOLOŠKI
SKLAD

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA NARAVNE VIRE IN PROSTOR

Posvet v sklopu projekta »Trajnostno ohranjanje odpornih Alpskih ekosistemov s pastirstvom«

Stara Fužina, 14. 10. 2023

PROGRAM:

10:00 – 10:15 Uvod in predstavitev poteka dogodka

10:15 – 11:00 Skupinska analiza stanja in možnosti krepitev pastirstva v Alpah

11:00 – 11:05 Kratek odmor

11:05 – 11:50 Panelna razprava po posameznih vsebinskih sklopih

11:50 – 12:15 Skupinska razprava o možnih perspektivah

12:15 – 13:00 Pogostitev

13:00 – 14:00 Obisk Planšarskega muzeja

Podnebni program mreže Plan B za Slovenijo sofinancirata Eko sklad in Ministrstvo za naravne vire in prostor s sredstvi Sklada za podnebne spremembe. Za mnenja, predstavljena na tem dogodku, so izključno odgovorni avtorji dokumenta in ne odražajo nujno stališč Ministrstva za naravne vire in prostor ali Eko sklada j.s..